

Kriz Ortamı ve Toplumsal Bunalım¹

Korkut Boratav

E-posta: korkut@boratav.com

Sevgili Mülkiyeliler Birliği yönetimi, sevgili Mülkiyeliler, bu toplantıya katılan değerli meslektaşlarım, gençler ve tüm izleyiciler,

Açılış konuşması yapmak üzere bu önemli toplantıya katılma onurunu bana bahsettiği için Mülkiyeliler Birliği'ne teşekkür ederek başlayayım. Önemli bir konuda, kriz üzerinde tartışacağız. Kritik bir dönüm noktasındayız. Önümüzdeki yıl içinde İktidarın, dolayısıyla Türkiye'nin kaderini belirleyecek bir seçimin arifesindeyiz. Ekonominin durumu da seçimin sonucunu belirleyecek bir etken olarak öne çıktı. Dolayısıyla bu krizle ilgili iktidarın uyguladığı, muhalefetin tartışmakta olduğu, sol çevrelerin de ümit ettiği seçeneklerin Mülkiyeliler gibi bir kurum tarafından gündeme getirilmesi de önemli. Sunuşumu bu toplantıya bir ivme sağlayabilir beklentisiyle yapıyorum: Bugünkü kriz ortamının kaynaklarına, gelişimine kuşbakışı bakmak ve Türkiye'nin şu anda karşı karşıya olduğu temel sorunlara bir açılım yapmak istiyorum.

AKP'nin ürünü olan bir kriz ortamından geçiyoruz. Kriz ortamını yaşayan ve bu ortamdan nemalanan insanlar arasında önemli bir ayrışma var. Kriz algılaması, ilk grup için geçerlidir. Kriz ortamından nemalanan çevreler açısından kriz yoktur. Bu ayrımın önem taşıdığını şimdiden tespit etmiş olayım. AKP yıllarına ilişkin üç tespit yapabiliriz. Birinci tespit, AKP'nin 2015'e kadar sürdürdüğü ortamın özellikleri ile ilgilidir. İktidar için bir "rehavet" ortamı... Bu ifade ile ekonominin esas olarak dış kaynak girişlere teslim edilmesini kastediyorum. 2015'e kadar olan dönemin ana özelliklerinden biri, -2008-2009'daki uluslararası finansal krizin kesintisi dışında- sermaye hareketlerinin çok canlı olmasıdır. Neoliberal modeli devralan, ona teslim olan AKP, bu dönemin ekonomik olanaklarından adeta kendiliğinden yararlanmıştı. AKP'nin ilk on üç yılının (2003-2015'in) ortalama büyüme hızı %4,4'tür. 2007 sonuna kadar süren "AKP'nin lâl devri" ise daha da canlıdır, büyüme temposu %7,3'tür. Araya giren 2008-2009 krizi yüzünden büyüme ortalaması düşmüştür; ama %4,4'lük büyüme eğilimi de Türkiye'nin şu andaki büyüme potansiyelinin üzerindedir.

İkinci tespit, uluslararası ekonomik ortamın değişmesiyle ilgilidir. Canlı sermaye hareketlerini 2008-2009 uluslararası finansal krizden sonra sürükleyen ABD Merkez Bankası FED, likidite genişlemesine son vereceğini 2013'te kararlaştırdı; duyurdu. Uygulaması ise uluslararası sermaye akımlarına sonraki yıllarda

yansıdı. Türkiye'ye yansıması tipiktir. 2010-2014 arasında Türkiye'ye her yıl ortalama 60 milyar dolar yabancı sermaye girdi. Bu, sonraki 5-6 yılda yarı yarıya, ortalama 30 milyar dolara düştü. Üçüncü tespit çok daha önemli. Haziran 2015'te AKP ilk defa seçim kaybetti. O tarihten itibaren Türkiye toplumunun gelişimini ekonomi değil siyaset belirledi. "Ne pahasına olursa olsun iktidarı koruma" önceliği öne çıktı. Saray, ilk on yılda seçimleri kesintisiz kazanabilmesini yüksek büyüme temposuna bağladı. O nedenle 2015 sonrasında istikrar değil, büyüme öne çıkar ve neoliberal reçeteleri gözetme titizliği gereksiz hale gelir. İktidarı koruma önceliğinin iç siyasete nasıl taşındığını ise biliyorsunuz. 2015 Kasım seçiminin kazanılmasında izlenen yöntemleri bir açık iletiyle protesto ettikleri için mesleklerinden uzaklaştırılan SBF'nin değerli öğretim kadrosu çok iyi biliyor. Aynı önceliğin büyümeyi hedefleyen ekonomiye taşınmasında ise Saray, Ali Babacan ve Mehmet Şimşek gibi neoliberalleri marjinalleştirdi ve "özgün" bir yöntem oluşturdu. Size bu yöntemin basit bir ipucunu vereceğim. Sanıyorum geçen yıl Erdoğan TÜSİAD ile bir gerilim anında aşağı yukarı şunları söyledi: "Biz size düşük faizli kredi veriyoruz, sizin göreviniz bu krediyi alıp yatırım, üretim ve ihracat için kullanmak. Bu kadar basit... Bu görevi yaparsanız hep beraber Türkiye ekonomisini büyüteceğiz, selamete taşıyacağız. Bunu yapmak yerine niçin yakınıyorsunuz?" Bu ifade, saray iktidarının el yordamıyla bulunduğu ekonomi modelini özetliyor. Pratik olarak şu anlama geliyor: Finansal genişleme esastır ama mali disiplin gözetilmelidir. Neoliberal reçete para politikasında geçersiz kılınır. Enflasyonun altında tutulan politika faizinin kamçılacağı genişleme, "ucuz" banka kredilerinin şirketlere pompalanması ile yürütülür. Merkez Bankası bu sistemin işlerliğini sağlayan ana kurum olur. Kamu bankaları ise iktidarın ayrıcalıklı şirketlerini ilaveten gözetir.

Şimdi bu üç tespitin uzantılarına, sonuçlarına göz atalım. 2015'ten sonra Türkiye ekonomisinde kaynak tahsisi, büyüme ve bölüşüm süreçlerini bankalar ve şirketler yöneteceklerdir. Saray'ın ayrıcalıklı şirketlere ve inşaat sektörüne dönük öncelikleri dışında orta dönemi hedefleyen tutarlı bir iktisat politikası yoktur. Bu kargaşalı süreci frenleyecek hiçbir denge unsuru yoktur. Emek cephesinde, siyaset düzleminde, muhalefet cephesinde, kamu yönetiminde dengeleyici etkenler kalmamış, etkisizleşmiştir. Kamu dengeleri, neoliberal makro-ekonomik reçetenin korunan tek unsurudur. Bütçe dengesi ve kamu borç göstergeleri benzeri ekonomilere göre çok daha 'saygın'dır. Yani, hem geleneksel ve faiz dışı bütçe açıkları, hem de kamu borcunun milli gelire oranları, Türkiye'de "yükselen piyasa ekonomileri" ortalamasının çok daha altındadır. Mali disiplin hangi sayede sağlandı, onu da hatırlatayım: Neoliberal modelin iki unsuru sonuna kadar ve insafsızca kullanıldığı için... Birinci olarak sınırsız özelleştirmeler kamu maliyesini besleyen, bütçe açıklarını frenleyen ana kaynak

olmuştur. İkinci olarak, büyük kamu yatırımlarının kamu-özel iş birliği denilen ve bugünlerde çok eleştirilen yönetime devredilmesi sayesinde bütçe açıkları sonraki yıllara dağıtılmış; kısa dönem göstergeler cilalanmıştır.

Kaynak tahsisinin, gelir ve servet dağılımının, büyüme biçiminin şirket ve bankaların denetimine devredilmesinin sonuçlarına da göz atalım. Bir kere çalkantılı bir gelişme gerçekleşti. Bu yıla da uzayan 2016-2021 dönemi, üç döviz krizi ile kesintiye uğradı. Birincisi 2018'in Haziran'ında, ikincisi 2020'nin Kasım ayında, üçüncüsü de 2021'in sonunda... Döviz krizleri nasıl geçirildi? İlk ikisi neoliberal reçeteye uyularak yani politika faizleri bir süre için sıçratılarak geçirildi ama sonunda TCMB rezervleri de dörtmala eritildi. Üçüncü döviz krizinde ise bu yöntemlerin uygulanmasının imkânsız olduğu anlaşıldı ve "kur korumalı mevduat" yöntemi icat edildi. Ama biliniyor ki kur korumalı mevduat fazla sürdürülemeyecek, en çok 1 yıl için yürütülebilecek bir modeldir. Üstelik Ukrayna krizi nedeniyle de ek güçlüklerle karşılaşıldı.

Şimdi bu beş yıllık dönemin kritik değerlendirmesine geçelim. Büyüme bilançosu nedir? Değerli izleyiciler, gerçekçi olmak zorundayız. Bu model üç döviz krizi ile kesintiye uğramasına rağmen esas olarak işlemiştir. Kriz ortamı adeta süreklileşmiştir ama bankacılık ve dış borç krizleri yaşanmamıştır. Büyük şirket iflasları önlenmiş, ertelenebilmiştir. 2016-2021 arasındaki büyüme verilerine bakarsak (iki yıla yayılan 9 aylık bir küçülme aşamasına rağmen) millî gelirin daraldığı yıl yoktur. 2016'yı baz alırsak 2021 sonuna kadar yıllık eğilim olarak %3,9'luk bir büyüme, neoliberal model zorlanarak gerçekleşmiştir. Küçümsenemez çünkü bu arada bütün dünyayı sarsan Covid krizini de içeren bir dönemden söz ediyorum. Salgının yoğunlaştığı 2020'de Türkiye ekonomisi %1,8 büyüyerek o yılın dünya rekorunu zorlamış, zirvede 3. veya 4. sırada yer almıştır. Saray'ın iktidarı korumanın yöntemi olarak gördüğü "ne pahasına olursa olsun büyüme" hedefi gerçekleşmiş ve siyasal baskı, anayasal değişiklik, şiddet gibi faşizan yöntemlerle bütünleşmiştir.

Ekonomik hedeflerine ulaşması açısından Saray iktidarının hakkını verelim, ama iki ağır sakatlığını da vurgulayalım: Sürdürülemez bir modeldir ve çok ağır bir toplumsal bunalım pahasına gerçekleşmiştir. Ekonomik kriz yoktur ama Türkiye toplumunun geniş emekçi katmanları ağır bir toplumsal bunalımdan geçmektedir. 2016 ile 2021 arası için resmi milli gelir (MG) verilerinin, gelir hesabıyla ölçülen safi (net) hasılanın temel sınıfsal göstergesi olan ücretle ücret dışı gelirler arasındaki paylaşımını hesapladım. Gayri safi (brüt) değil, safi (net) milli hasılayı esas alıyorum. Çünkü sabit sermaye stokunun aşınması (amortismanı), bir bölüşüm göstergesi değildir, dışlıyorum. Net hasıla hesabı

üzerinden ücretlerin MG içindeki payının 2016 ile 2021 arasında %43,3'ten %36,5'e düşmüş olduğunu görüyoruz. Bu tespit toplumsal bunalımın gerçek göstergesidir. Geleneksel yıllık ölçüleriyle Türkiye bir krizden geçmedi. Onun için zaman zaman "kriz yok, toplumsal bunalım var" diyorum. Ekonominin ortalama yüzde 3,9'luk büyüdüğü 5 yıllık bir dönemde, ücretlerin MG'deki payı 6,8 puan düşmüştür. Türkiye Cumhuriyeti iktisat tarihinde bu kadar kısa bir döneme yoğunlaşan bu ağırlıkta bir bölüşüm şoku yaşanmamıştır. Münhasıran ücretli sınıfların üzerine yoğunlaşan bir bölüşüm şoku...

Bu yoğunlaşmanın bizim de çok benimsemediğimiz bir göstergesini Dünya Bankası 2021'de Türkiye'de bir yoksulluk araştırması yaparak belirledi. Bulgularını Türkiye ile ilgili bir raporunda açıkladı. Buna göre korona salgını yılında Türkiye'deki yoksulluk oranı son 10 yılın zirve noktasına çıkmıştır. Yoksulluk, büyük ölçüde işçi sınıfının saflarında; genç işçiler, 15-21 yaş arasındaki ücretliler, işsizler, kadınlar, niteliksiz, örgütsüz, güvencesiz emekçiler üzerinde yoğunlaşmıştır. Günlük gözlemlerde algıladığımız, izlediğimiz insani trajedilere refakat eden ağır bir bunalım yaşanmaktadır. Bu göstergelerin sonraki iki yılda giderilmediğini, dörtlü enflasyonun da katkısıyla çeşitli boyutlarıyla kalıcı hale geldiğini de gözlüyoruz. İşte bu noktadayız.

Şimdi oturup sorgulamamız lazım. Bundan sonra ne olacak? Seçime gidiyoruz. Siyaset sahnesinin ana muhalefet blokunu temsil eden Millet İttifakı ve ortakları toplumsal bunalımın mağdurlarını, yani halk sınıflarını yönlendirebilecek mi? Bu dinamizmi görebiliyor muyuz? Mağdurlar, önce toplumsal bunalımın sorumlularını tespit, teşhis ederek; sonra sokakları, meydanları doldurarak sandıklara gidecekler mi? Ayrıca bir algılama daha gerekiyor. Ekonominin küçüldüğü, herkesin az veya çok kaybettiği bir dönemden geçmedik. Ekonomi %4 civarında büyüdüğüne göre toplumsal bunalımdan fazlasıyla yararlananlar da var. Kimdir onlar? Dikkat edin ücretliler ve ücretli olmayanlar ayrımı yaparak bir bölüşüm analizi yaptım. Bu, en bütüncül sınıfsal ayırmadır. Tabii ücret dışı blok tüm sermaye çevrelerini içeriyor. Ama bu çevreye girmeyen, üstelik toplumsal bunalımdan aşağı yukarı işçi sınıfı gibi zarar görmüş olan çok kalabalık sınıf ve katmanları da içeriyor. En başta köylü ve çiftçileri kastediyorum. Bunlar, Türkiye toplumunun kalabalık emekçi sınıflarının ikinci blokudur. Bu blokun toplumsal bunalımın mağdurları arasında olduğunu çeşitli göstergelerle biliyoruz. Dolayısıyla çiftçileri ve küçük üreticileri "kazananlar" grubundan çıkarmak gerekir. Profesyonel meslek sahiplerini, esnaf-zanaatkar gibi küçük burjuvaziyi de ayırmak gerekir. Bunlar da "nemalanan" katmanlara girmiyor. Geride, kâr, faiz ve kira türü ücret-dışı gelirler elde ederek artık değeri paylaşan, toplumsal bunalım döneminde daha da ihya olan bir büyük burjuvazi kalır. Sayısal olarak

küçük, millî gelirden aslan payını son beş yılda daha da artırmış olanlar kalıyor. Bölüşüm şokundan olağan dışı boyutta nemalanan sermaye sınıfı... Sadece gelir dağılımı değil, servet dağılımı bakımından da...

Bu olgunun basit göstergelerini bugün bile gözlüyoruz. Son on iki ayda bankaların ortalama kârlarının %320 gibi bir oranda arttığını hatırlatmama müsaade ediniz. Bu ne demek? Bu sermaye blokunun belirleyici katmanlarından biri olan finans kapitale intikal eden artık değer payının hangi boyutta genişlemekte olduğunu gösteriyor. Sömürü oranındaki artışın dolaylı bir yansıması söz konusudur. Bunun nasıl sağlandığını da biliyoruz. Yapay olarak ucuz tutulan politika faizinden yararlanan bankalar bu kaynağı kredilere veya devlet tahvillerine akıtarak astronomik getiriler elde etmişlerdir.

Sermayenin yönettiği bölüşüm ilişkileri servet dağılımında da kutuplaşmayı zirvelere çıkarmıştır. Toplumun iki büyük sınıfı, işçi sınıfı ve köylülük bir yanda; finansal, sınai, rantiyeye katmanlarıyla sermaye blokunun diğer yanda olduğu geleneksel sınıfsal karşıtlık içinde yaşayan Türkiye tablosunu biliyoruz. Son beş yılın özgünlüğü, birinci (emekçi) blokun olağan dışı bir toplumsal bunalıma sürüklenmiş olmasında yatıyor. Sermaye blokunu da yeni bir “altın çağa” taşıyarak... Bu tablonun, toplumsal bunalımın mağdurlarına taşınmadığı, iktidarın sınıfsal tercihlerinin halk sınıflarına açıkça teşhir edilmediği bir ortamda, ana muhalefet “kriz var, iktidar kaybedecek” rehavetine sürüklenmektedir.

Bu tespitler, seçimler bir yana, sonrasında ne olacak sorusunu getiriyor gündeme. Saray, iktidarda kalsın veya iktidarı genişletilmiş Millet İttifakı'na devretsin, dış ve iç sermayenin Türkiye'ye telkini IMF modelidir. Şimdiki palyatif modelin sürdürülemeyeceğine değindim. İki iktidar olasılığında da IMF kaçınılmaz görünüyor. Bu adım Türkiye'ye ne vadediyor? IMF'nin veri tabanına göz atalım. Yanıtın ipuçları var. Neoliberal modelin sürdürüleceğini varsayan IMF, 2026'ya kadar Türkiye ekonomisi için %3,3'lük bir büyüme eğilimi öngörüyor. Bu eğilim Türkiye'nin bugünkü büyüme potansiyelini yansıtmaktadır. AKP'nin 20 yıllık iktidarı Türkiye'nin uzun dönemli büyüme eğilimini önemli ölçüde aşağı çekmiştir. Nedenleri bir yana, bu öngörü şu anlama geliyor: Neoliberal model istikrarlı, ılımlı bir büyüme vadediyor. Parasal daralma, serbest döviz kurları ve yapısal uyumun ana parametreleri korunacaktır. İşgücü piyasaları ve ücret düzeyleri, 3-4 milyonluk Suriyeli ve göçmen nüfusun kayıt dışı katılımıyla baskı altında kalacaktır. Bölüşüm ilişkilerinde devreye girebilen örgütlü emek gündem dışıdır. Zira %3,3'lük bir büyüme temposu içinde geniş anlamda işsizlik oranının azalması mümkün değildir. İktisatçıların ortak bir kestirimine göre işsizliğin sabit kalması için gerekli büyüme hızı %5'tir. Bu tempoyu üçte bir oranında kırpan

bir büyüme patikasını öngören IMF reçetesi, kamu maliyesinde disiplini de içermektedir. Yani devletin büyümeyi sürükleyecek, üretken bir yatırımcı olarak öne çıkma seçeneğini dışlamaktadır.

Büyük bir onarım kolay değildir. Zira neoliberal modelin Türkiye'nin bütün katmanlarına, bu arada emekçilere de yerleştirdiği alışkanlıklar, bir anlamda "nimetler" de vardır. Bir örnek vereyim. Neoliberal modelin bu konuşmada vurguladığım son altı yılını dışlayalım ve 2015'e kadar olan bilançosuna bakalım; emekçi sınıflara sağladığı olası "armağanı" araştıralım. Ortaya çıkacaktır ki hem işçi hem köylü sınıflarının ortalama kişi başına gelirleri büyüyor ama artış oranları millî gelirin kişi başına büyüme hızının gerisinde seyrediyor. Demek ki bu iki büyük emekçi sınıf, mutlak anlamda yoksullaşmamıştır. Ama kişi başına millî gelirden aldıkları pay aşınmıştır. Yani, görelî yoksullaşma söz konusudur. Ama önemli bir "iyileşme" de sağlayarak kişi başına (özel ve kamusal) tüketim düzeyleri iki emekçi sınıf insanlarının ortalama gelirlerini aşmıştır. Demek ki tüketimi sıçratan ama gelirleri baskı altında tutan bir büyüme biçimi yaşanmıştır. Kişi başına tüketimi artıran ama ücretleri ve ortalama çiftçi-köylü gelirini büyüme hızının altında tutan bir bölüşüm modeli...

Emekçi sınıfların gelirlerini aşan tüketim artışları nasıl sağlandı? Finansallaşmanın mümkün kıldığı 'borç tuzağı' sayesinde... Büyük bir onarım bu 'afyonkeşliği' sürdüremez. Hem bölüşümü çözerek hem de ekonomiyi dinamik bir büyüme patikasına taşıyarak bu deformasyonu aşmanın araçlarını tartışmak durumundayız.

Bu toplantıda bu konuya katkılarının geleceğini ümit ediyorum. El birliğiyle bunun üzerinde çalışmamız lazım. Büyük onarım, emekçi sınıfların kolaylıkla ikna olacağı bir sihirli anahtar olamaz. Herkesten fedakârlık gerekecek. Tam istihdamı sağlayacak ve tüketimin ücret ve köylü gelirleriyle başa baş seyretmesini sağlayacak dinamik bir model aranmalıdır. Böyle bir atılım sermaye birikimini sıçratmalı ve yatırımların dağılımını yeni baştan planlamalıdır. Emekçi sınıfların iktidarı paylaşması asgari koşuldur.

Bu vurgulamayla konuşmamı sonlandırayım sevgili izleyiciler... Mülkiyeliler Birliği'nin yönetimi, sevgili meslektaşlarıma sevgi ve saygılarımla... Bu doğrultuda katkılarınıza belki bir başlangıç ivmesi getirir umuduyla bana bu konuşma fırsatı veren toplantının düzenleyicilerine de iyi çalışmalar. Hepimiz için mutlu yarınlar beklentisiyle teşekkür eder, herkesi selamlarım.

Sonnot

1 17.04.2022 tarihinde Mülkiyeliler Birliği'nde düzenlenen "Ekonomik Kriz Konferansı"na onur konuğu olarak bir video ile katılan Korkut Boratav'ın video kaydının, gözden geçirilerek düzenlenmiş hâlidir. Sayın Boratav'a konuşmasının metin halinin Dergi'mizde yayınlanmasına izin verdiği için minnettarız. Konuşmanın deşifresini gerçekleştirerek bu kıymetli konuşmayı dergi okurları ile buluşturmamızı sağlayan, Yayın Kurulu üyemiz Meltem Kayıran'a katkıları için ayrıca teşekkür ederiz.